

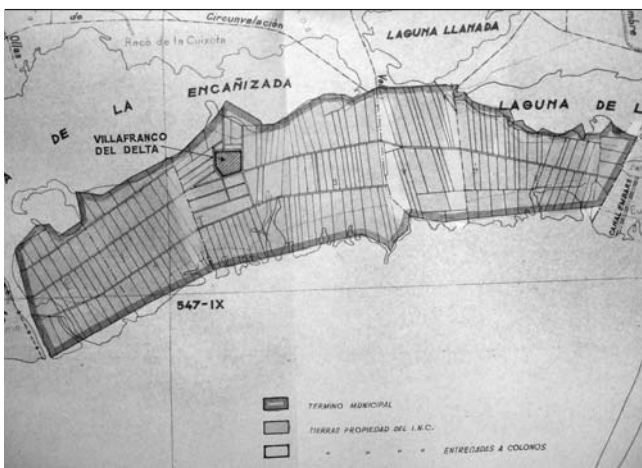
temes-3)

EMETERI FABREGAT GALCERÀ. Investigador UAB / Professor IES Roquetes

EL POBLENOU, LA COLONITZACIÓ DIRIGIDA DEL DELTA DE L'EBRE

El delta de l'Ebre és, actualment, un dels paisatges naturals i humans més visitats de Catalunya. Des del punt de vista natural, de vegades encara s'insisteix en un origen deltaic recent, d'uns pocs segles, quan sabem que, tot i els canvis morfològics, té una llarga història; des del punt de vista humà, freqüentment s'oblida que la creació d'un paisatge tan peculiar no fou possible fins disposar d'una doble i complexa xarxa de reg i desguàs. Gran part d'aquesta xarxa fou construïda en dos moments diferents –dècada de 1850 a l'hemidelta dret i al voltant del 1910 a l'hemidelta esquerre–, per una fracassada empresa capitalista, la Real Compañía de Canalización del Ebro, que amb capitals inicialment multinacionals

Zona de colonització del Poblenou, mot més reduïda de la inicialment projectada. Eren terres marginals, formalment encara no privatitzades, situades entre les grans llacunes de l'hemidelta dret i la badia dels Alfacs, de poca qualitat agrícola i que només eren aptes per al conreu de l'arròs. Font: Arxiu de l'INC.

volgué fer navegable l'Ebre. Fracassat el projecte, ja a la dècada de 1860, els regs deltaics esdevingueren la seva única font d'ingressos. Només a partir del moment que es disposà de grans volums d'aigua i d'un sistema per evacuar-ne els sobrants es van poder transformar agrícolament uns espais destinats, fins llavors, a usos molt extensius, com l'aprofitament de pastures, soses i barrelles, la producció de sal o la

pesca. L'arròs fou l'únic conreu possible a gran part de les terres del Delta a causa de la salinitat que, procedent de la capa freàtica, es troba present als seus sòls. A la disponibilitat d'aigua (xarxa de reg-desguàs) i a un conreu adequat a la naturalesa dels sòls (l'arròs), cal afegir, en la colonització agrícola, la força del treball. La major part de la transformació es va dur a terme a força de braços, amb molt poca mecanització, un fet que contrasta amb la realitat actual, quan l'arròs és un conreu completament industrialitzat.

Quan s'introduí el nou conreu de l'arròs (1859), la major part de les terres del Delta ja havien estat privatitzades: les més altes i dolces, situades prop del riu, espontàniament a partir del principi del segle XVIII per petits pagesos que usaren la fórmula medieval de l'aprisió; les terres més baixes, de menor o cap utilitat agrícola fins llavors, per diversos particulars a través de concessions emfitèutiques atorgades per la Corona, amb l'objectiu de fer-se amb l'explotació exclusiva d'uns recursos naturals aprofitats fins llavors comunament. El resultat fou una estructura de la propietat força polaritzada: la petita i mitjana propietat, dedicada majoritàriament a l'agricultura cerealícola, pertanyent a petits pagesos i situada a les terres altes del costat del riu; i la gran o molt gran propietat, pertanyent a un reduït grup de terratinents, formada per terres de poca o cap qualitat agrícola i que estaven majoritàriament ermes. Només les llacunes, molt més nombroses i extenses que les actuals, i les terres més marginals, situades al costat de les llacunes o a la costa, massa baixes i moltes vegades inundades, escaparen a la privatització. Aquí s'hi desenvolupava un dels pocs usos comunals que encara semblava viable, la pesca, protegida des de mitjan segle XIX per la Marina espanyola –que inclogué aquestes terres dintre del domini maritimoterrestre–, i també per la impossibilitat de transformar-les amb la tecnologia de l'època, atès el volum d'aigua disponible i les dificultats per drenar-les.

El sistema de conreu de l'arròs adoptat inicialment al Delta fou més extensiu que el tradicional valencià. Aquí la petita i la gran propietat esdevindrien complementàries: mentre que la petita necessitava terres per garantir la seva continuïtat com a explotació pagesa, la gran propietat precisava de mà d'obra per transformar i explotar les seves terres. El sistema, però, es modificà al voltant del 1900 quan, com a resposta a la crisi agrí-

cola finisecular –que al Delta tingué característiques peculiars–, s'adoptà progressivament el sistema valencià, que requeria l'ús de grans volums de mà d'obra. Una nova crisi de preus, al final de la Primera Guerra Mundial, dugué a nous canvis. La resposta de la gran propietat fou una progressiva mecanització, inicialment incipient, amb l'objectiu d'estalviar en mà d'obra. En conseqüència, la complementarietat entre gran i petita propietat entrà en crisi, la qual cosa es reflectí en diversos intents de desnonament de parcers, com els protagonitzats a la dècada de 1930 per Damià Oriol Amigo de Ibero, un dels grans terratinents del Delta, assimilats al conflicte rabassaire. La violència desfermada amb l'esclat de la Guerra Civil no es pot explicar sense aquells conflictes.

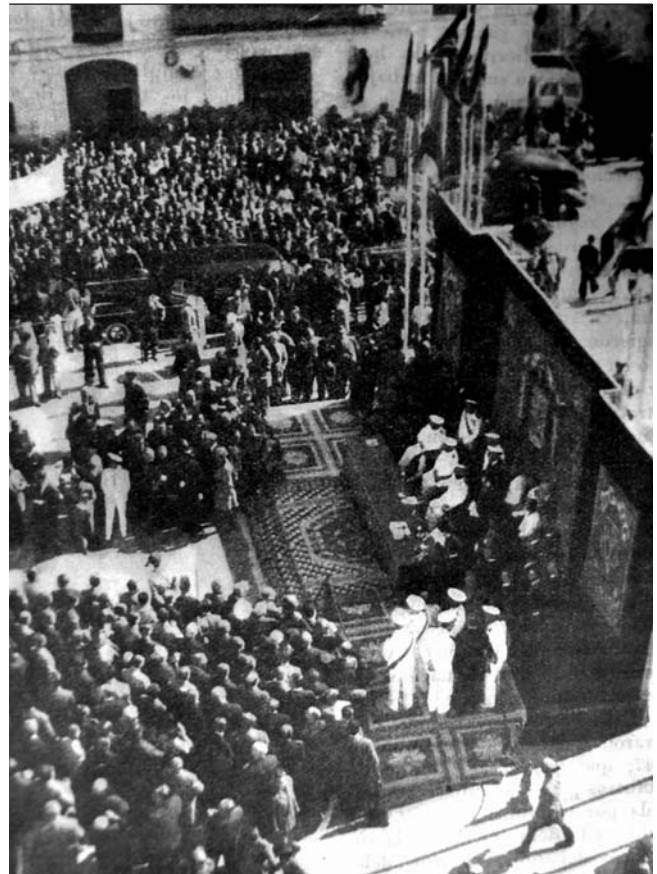
Acabada la guerra fou l'hora de passar comptes. Damià Oriol, amb les noves lleis feixistes, pogué finalment expulsar de les seves propietats uns dos-cents arrendataris que no disposaven de cap altre sistema de vida que el conreu d'aquelles terres. Com a resposta al problema social creat pel mateix règim sorgí la idea, entre els cercles oficials, de repartir entre els desnonats les terres més marginals de la zona maritimoterrestre, com les del Través, que no «pertanyien» a ningú –és a dir, ningú no les havia inscrit al Registre de la Propietat–, encara que algunes ja les explotaven alguns pagesos sense cap títol. Així es proposà atorgar a 162 famílies pageses explotacions de 4 ha, de les quals 3,75 es dedicarien a l'arròs, un conreu que majoritàriament es comercialitzaria, i les 0,25 restants a conreus d'horta per a l'autoconsum familiar. El treball es faria manualment a partir de la mà d'obra familiar, tot adoptant un sistema de conreu que des de ja feia més d'una dècada estava obsolet i que només els efectes de la guerra i la desastrosa política social i econòmica del primer franquisme semblaven recuperar.

El projecte presentava una greu contradicció entre la racionalitat econòmica, que feia que les explotacions agrícoles que es volien crear no fossin econòmicament viables, i un discurs oficial d'inspiració feixista que idealitzava el camp i l'explotació familiar autosuficient com a reserva ideològica en un món pervertit per la industrialització i la urbanització. Ara bé, la zona que es preveia repartir només servia per produir arròs –un producte del qual Espanya era excedentària abans la guerra– i a un cost molt superior al dels grans productors mundials. Només la fam de la llarga postguerra espanyola justificava el projecte, però el condemnava a un fracàs inexorable tan prompte com es recuperés una certa normalitat.

El 1941-43, s'ampliaren les dimensions del projecte inicial fins a incloure tot el conjunt del Delta. Ara es volien transformar en agrícoles totes les terres ermes dels dos hemideltas incloses al

domini maritimoterrestre. A més, al problema dels desnonaments s'afegiren altres qüestions com l'existència de famílies sense terres suficients; l'atur temporal que afectava l'economia deltaica a causa del cicle agrícola del monocultiu de l'arròs, o

L'any 1949 el dictador Franco, en un acte propagandístic organitzat a Sant Carles de la Ràpita com a exemple de la política social del seu règim, entregà títols de propietat a diversos conreadors que ja feia temps que treballaven les seves terres. S'oblidava que part del problema l'havia creat el mateix franquisme en permetre l'expulsió de nombrosos colons per part dels grans terratinents. Font: *Revista Agricultura*, gener de 1950.

les necessitats d'habitatge i de serveis bàsics dels pobladors del Delta. També s'havia de solucionar l'existència d'uns colons que, des de feia temps, havien ocupat espontàniament gran part de les terres del Través. I, per últim, s'havia de resoldre el subministrament d'aigua per al reg i el desguàs, ja que la xarxa existent era totalment insuficient per als nous arrossars.

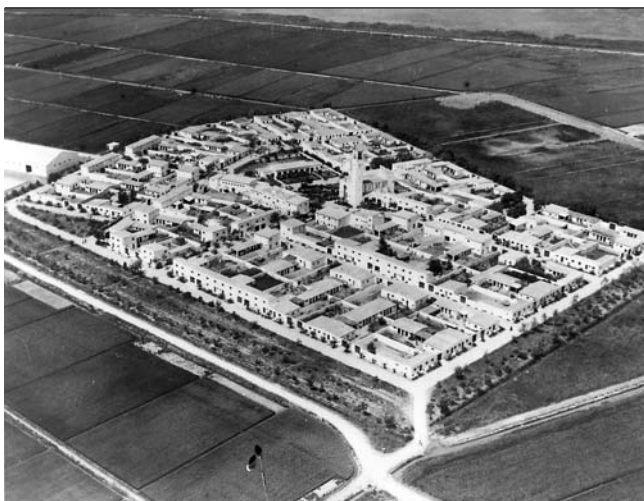
1
2
5
8
11
13
14
16

temes-3) (pat

El juny de 1947 s'aprovà la Llei de colonització de l'hemidelta dret, que encarregava a l'Instituto Nacional de Colonización (INC) l'actuació sobre la zona maritimoterrestre d'aquest hemidelta i preveia resoldre la qüestió dels conreadors espontanis del Través. Un projecte tan extens, però, no tardà a despertar l'oposició dels grans terratinents, que veïen com es posava en dubte la seva propietat sobre grans extensions de terres ermes immediates a les seves terres; aquesta es manifestà al marge dels conductes administratius i només la veïem insinuada a la documentació. Així, les 6.850 ha inicialment previstes es reduïren a les 1.234 ha del Través; els quatre nous pobles o nuclis de colonització plantejats, a un (que seria el Poblenou), i les 690 famílies beneficiades amb un lot de terres i un habitatge, a menys d'un centenar. Els terratinents, a canvi d'acceptar un projecte de reforma agrària (d'inspiració feixista) tan migrat, consolidaren els seus drets sobre les terres ermes immediates a les propietats i, gràcies a les noves obres de reg construïdes amb l'excusa de la colonització i a càrrec del pressupost, van poder transformar-les en arrossars. A més, en mantenir unes explotacions de només 4 ha, inviables econòmicament, obtenien una oferta de mà d'obra que necessàriament havia de buscar feina per complementar els migrats ingressos obtinguts d'un esplotacions totalment insuficients.

Un cop delimitada la zona per colonitzar (1.430 ha provinents de l'antiga zona maritimoterrestre), s'inscrivieren les terres al Registre de la Propietat a favor de l'INC. Poc després, s'ator-

El Poblenou esdevindria l'únic exemple de colonització dirigida del Delta de l'Ebre i comportà la creació d'una zona urbana típica dels pobles de colonització del franquisme. Font: Àlbum commemoratiu de l'INC.

Emeteri Fabregat Galcerà. El Poblenou, la colonització dirigida del delta de l'Ebre

garen títols de propietat a uns 280 conreadors que ja ocupaven les terres del Través més pròximes a Sant Carles de la Ràpita. Els títols de propietat foren propagandísticament entregats, el 1949, pel mateix Franco, de visita a la Ràpita, tot presentant l'actuació com un exemple de justícia social del seu règim. S'oblidà de dir que la major part de conreadors rebien unes parcel·les molt petites (gairebé el 75 % tenien menys d'1 ha), inviables econòmicament i impossibles de mecanitzar.

El 1952 l'arquitecte José Borobio –aragonès que coneixia el Delta des que el 1938 hi arribà amb l'exèrcit nacional i que llavors treballava a l'INC– projectà un poble amb 96 habitatges unifamiliars que, alhora, seria el centre de les noves explotacions agrícoles, amb carrers amples i una plaça al voltant de la qual se situaven l'església, l'escola, el centre administratiu i un centre comunitari. També es projectà la construcció d'uns sequers i d'un magatzem per guardar l'arròs. D'acord amb les condicions d'habitabilitat habituals a les Terres de l'Ebre, no es va preveure la construcció d'una xarxa d'aigua potable –el subministrament es resolvia amb les tradicionals cisternes–, ni tampoc de clavegueres. La construcció del nou poble es va fer ràpidament, encara que amb les habituals deficiències dels materials degudes, en part, a la corrupció. L'any 1956 s'entregaren als nous colons les claus del nou poble, anomenat Villafranco del Delta, juntament amb un lot de terres, teòricament suficient per garantir el manteniment de la família però, com diem, totalment insuficient a causa de les reduïdes dimensions (4 ha). A més, aquests quedaven endeutats amb l'INC ja que, encara que a terminis, havien de fer front a la inversió realitzada.

Poc després de l'entrega de les claus i quan encara no s'havia completat el projecte, Espanya tornava, forçada pels organismes econòmics internacionals, a la racionalitat econòmica. Començava així l'època del *desarrollismo*. Els informes econòmics internacionals que indicaven les reformes que calia emprendre criticaven severament la política de colonització i d'ampliació de regadius feta fins llavors pel franquisme. El resultat fou la paralització del projecte. Les noves actuacions ja no buscarien aplicar una certa reforma agrària sinó millorar les condicions de vida d'un poble ja existent. Al mateix temps, l'èxit del *desarrollismo* portaria a la completa mecanització del conreu de l'arròs i convertiria en una rèmora insalvable les dimensions de les explotacions creades al Poblenou. Només un canvi d'activitat econòmica, cap al turisme, fet a iniciativa i risc dels veïns, explica la persistència d'un poble de colonització plantejat pel primer franquisme des d'uns pressupostos econòmics i socials obsolets per tal de resoldre un problema que, en part, ell mateix havia creat. ■